

Spelenderwijs door de Gouden Eeuw

RIJKDOM EN AANZIEN IN HET AMSTERDAM VAN DE GOUDEN EEUW

Economische en sociale geschiedenis in het eindexamen de komende twee jaar. Met een algemene en abstracte stofomschrijving. Hoe kun je dit concreet en inlevend aan de leerlingen overbrengen? Voor de jaarlijkse nascholingsconferenties in Nijmegen en Rotterdam werd een spel ontwikkeld waarmee leerlingen als een lid van de voornaamste regentenfamilies de Gouden Eeuw doorlopen. In dit artikel het verhaal achter het spel. Waarom deze werkvorm? Hoe werkt het? Wat is de meerwaarde?

Deeltijdstudenten van de Hogeschool Arnhem en Nijmegen leven zich in.

Koen Henskens is leerop-leider en vakdidacticus aan het Instituut voor Leraar en School op de Hogeschool Arnhem en Nijmegen.

De leerlingen mee terug in de tijd nemen en hen de geschiedenis laten ervaren, dat is de gedachte achter deze werkvorm. Simulaties zijn daarvan een goed voorbeeld. Vorig jaar is voor 'Ten Oorlog' een simulatie voor het Congres van Wenen ontwikkeld, waarbij de leerlingen één van de onderhandelende partijen op het Congres zijn en ervaren hoe moeilijk het is om je doelen te behalen. Ze leren hoe afhankelijk ze zijn van andere landen, van het karakter van sommige individuen en ondertussen leren ze informatie over de tijd van het Congres van Wenen. Door als historisch persoon een land te vertegenwoordigen wordt de geschiedenis begrijpelijker. Ze krijgen niet de grote abstracte geschiedenis, maar kijken er vanuit één invalshoek naar. Leerlingen gaan zich daardoor identificeren met de rol die ze krijgen. Een leerling die Talleyrand vertegenwoordigde, nam meteen een Frans accent aan en begon zijn klasgenoten met 'monsieur' aan te spreken. Hij voelde zich meer 'verbonden' met wat er in Frankrijk gebeurde en zou dat ook beter onthouden. Vanuit dit concrete Franse voorbeeld kon hij verder kijken en andere standpunten begrijpen, zodat hij langzaam maar zeker de grote abstracte geschiedenis beter kan bevatten.

Ook dit jaar wilde ik de leerlingen weer een 'rol' geven in de geschiedenis. Bij het Congres van Wenen stonden de diplomaten centraal, bij deze nieuwe stofomschrijving ging ik op zoek naar concrete personen die veel invloed hadden in de Gouden Eeuw. De aanzienlijke regentenfamilies sprongen er meteen uit. Ik heb mij beperkt tot die Amsterdamse families uit het patriciaat die meerdere generaties invloedrijk zijn geweest in de Republiek. De uitverkoren families werden de families Trip, Bicker, Bas, Hooft, Pauw en Van Berkhout.

Het spel

De leerlingen kruipen bij het spel in de huid van een lid van één van de bovenstaande families en lopen zo als het ware de Gouden Eeuw door. Ze hebben natuurlijk wel een doelstelling, namelijk het vergaren van zo veel mogelijk aanzien. Bij aanvang van het spel heeft iedere familie een 'startkapitaal': 20 gulden, twee landerijen en één schip.

Het spel is verdeeld in tien ronden. In elke ronde kan een speler zijn geld gebruiken om zijn land te bewerken (vlas, hennep, graan, tulpen) en zijn schip erop uit te sturen om naar haring te vissen, graan of hout te halen in de Oostzee, of later, specerijen uit Indië te halen. Een speler kan ook zijn vloot en landerijen uitbreiden. Als een speler een nieuw schip wil bouwen, moet hij echter wel over de juiste materialen beschikken, in dit geval hout, hennep en vlas (voor touw en zeil). Als een speler

SNELLE INLEVING

Simulaties zijn een manier om leerlingen zich in de leerstof in te laten leven. Het zijn echter vaak gecompliceerde werkvormen die voorbereiding en instructie vereisen. Een eenvoudigere manier om de leerling zich in te laten leven is de volgende. Geef aan het begin van de behandeling van het examenonderwerp elke leerling een familienaam van een van de families uit het patriciaat uit de Gouden Eeuw. Vraag of ze die familie als huiswerk kort onderzoeken.

In de loop van het onderwerp kunt u als docent bij elk moment en elke gebeurtenis aan willekeurige leerlingen vragen hoe 'hun familie' er voor stond. Wat vond de familie Pauw van de Vrede van Munster?, Zou de familie Trip blij zijn met de Engelse Oorlog?, Handelt jouw familie vooral op de Oost of de West? En waarom? Leerlingen zijn dan gedwongen *on the spot* betekenis te geven aan de gebeurtenissen die op dat moment behandeld worden en zich in te leven in een handelsfamilie. Hoe meer een leerling zich heeft verdiept in zijn regentenfamilie, hoe meer er uit dit soort vragen komen. Als de docent regelmatig teruggrijpt naar deze snelle inleving, in Engeland *hot seat* genoemd, dan zullen de leerlingen bij het lezen van de volgende hoofdstukken zich vanzelf afvragen hoe hun regentenfamilie alle gebeurtenissen heeft ervaren. Mijn ervaring is dat als je de leerlingen zich regelmatig laat inleven, ze bij een onderwerp als de Republiek al snel families fictief met elkaar laten trouwen en handelsbondgenootschappen laten sluiten om andere leerlingen dwars te zitten.

meer landerijen wil hebben, moet hij eerst investeren in droogmakerijen. Zo kan een speler een molen kopen (voor hout en een geldbedrag) die in een ronde later nieuwe landbouwgrond beschikbaar maakt. Zo kan elke familie zijn mogelijkheden uitbreiden.

Investeren in de juiste goederen is belangrijk, want na de oogst en de thuiskomst van de schepen kunnen de producten tegen beursprijzen op de Amsterdamse Beurs verkocht worden. Als je op het juiste moment in de juiste goederen investeert, kun je snel kapitalen verdienen. Het kan echter ook fout gaan als je de verkeerde producten hebt verbouwd. Elke ronde in het spel worden er nieuwe beurskoersen uitgedeeld en zal blijken of de investering winstgevend was. Het nieuw verworven kapitaal kan de volgende ronde weer geïnvesteerd worden door nieuwe producten te halen of te verbouwen, maar leerlingen kunnen er ook voor kiezen obligaties of VOC-aandelen te kopen.

Uiteindelijk worden de spelers, net als de regentenfamilies in de Gouden Eeuw, niet zozeer afgerekend op hun rijkdom, maar op hun aanzien. Dit aanzien kan in het spel verkregen worden door het bekleden van belangrijke bestuurlijke ambten als het burgemeesterschap of dat van raadpensionaris. Het betrekken van grachtenpanden en buitenhuizen of het bouwen van een weeshuis verhoogt, net als het kopen van schilderijen, ook het aan-

Carta van Amstelredamum 1631

Beursprijzen

Van 't schip:	
Hout	6
niet de Oostvrienden	
Graan	3
niet de Oostvrienden	
Vissers	4
niet de Noordvrienden	
Specerijen	15
niet de Indische Eylanden	
Van 't Landt:	
Veetselt	3
niet de Oostvrienden	
Vlas	4
niet de Oostvrienden	
Graan	3
niet de Oostvrienden	
Hennep	4
niet de Oostvrienden	
Tulpen	20
niet de Oostvrienden	
VOC-aandeel	35

Terwijl de oorlogen in Europa verder woeden lijken de Nederlanders zich er weinig aan aan te trekken. De winsten van afgeloopen decennia worden ongegeel in status. De kerk is leeg, en zo ook de tulpe. Iedereen wil tulpen!

Beurskoers uit het spel voor het jaar 1631.

Kaart van Amsterdam uit 1650 met rechts- onder de scheepswer- ven van Jan Bicker.

zien van een familie. Een laatste mogelijkheid om meer aanzien te krijgen is door de eerste stadsuitbreiding op je naam te zetten of je familienaam te verbinden aan de Eerste Vaart (wat gebeurt als een familie als eerste drie schepen in bezit heeft).

Naast de hoge functies van burgemeester en raadpen- sionaris, die direct aanzien geven, zijn er ook de func- ties van ontvanger-generaal, gouverneur-generaal en beursvoorzitter. Elk van deze functies brengt bepaalde voordelen met zich mee. Zo kan de ontvanger-generaal (hoofd van de belasting) een percentage van het geld van de overige families innen. De gouverneur-generaal (de bezitter van de meeste VOC-aandelen) kan goedkoop specerijen importeren en die dus met grotere winst verkopen. De beursvoorzitter bezit extra voorkennis en kan in zijn ronde gratis goederen bemachtigen. De bestuurlijke functies worden elke ronde opnieuw over de families verdeeld. Omdat de spelers families vertegen- woordigen, is het goed mogelijk dat er meerdere functies binnen één familie vallen.

Elke ronde van het spel bestaat uit een periode van on- geveer tien historische jaren waardoor de spelers de hele Gouden Eeuw doorlopen. Het beginjaar is 1555, als Fi- lips II de troon bestijgt. Het einde is het jaar 1688, als Willem III de Engelse troon bestijgt. In het spel zijn zo veel mogelijk relevante gebeurtenissen terug te vinden die hun weerslag hadden op de economie. De jaartallen in de verschillende ronden zijn bewust gekoppeld aan belangrijke historische jaren, zoals de oprichting van de blokkade van Antwerpen (1585), het Twaalfjarig Bestand (1607), de Tulpomanie (1631), de Vrede van Munster (1648) en de Engelse Oorlogen (o.a. 1665).

Wanneer spelen?

Het spel is het meest geschikt als inleiding op het examenonderwerp. De leerlingen hebben dan, net als de echte families in de Gouden Eeuw, nog geen zicht op wat de toekomst zal brengen en worden geconfronteerd met nieuwe gebeurtenissen en beurskoersen. Ze zullen het spel beginnen met als eerste doel rijk te worden, en pas in tweede instantie die rijkdom om proberen te zetten in aanzien. Als het spel gespeeld is en het exa- menkatern doorgenomen wordt, zullen de leerlingen veel van de informatie uit de stofomschrijving herkennen. De leerlingen hebben de Gouden Eeuw immers, in simpele maar concrete vorm, al meegemaakt. Zo zijn ze al be- kend met de organisatie van de handel, de verschillende producten, de verschillende bestuurlijke functies en de gevolgen van de internationale politiek op de economie. De meeste familienamen worden in de examenkaternen genoemd en ook afbeeldingen van de handel, de beurs,

grachtenpanden en buitenhuizen zullen ze herkennen en meteen kunnen plaatsen.

Het spel krijgt al snel meerwaarde als de docent parallel- len kan trekken met de echte gebeurtenissen uit de Gou- den Eeuw. Deze hoeven niet hetzelfde te zijn. De familie Bicker kan in het spel in 1665 burgemeester zijn, terwijl in het echt toen andere families deze functie bekleed- den. De docent kan de leerling erop wijzen dat, hoewel het verloop van het spel anders is dan de werkelijkheid, het mechanisme hetzelfde is. Relevant is waarom en hoe zo'n familie aan de macht is gekomen. Om de docent

'Volgens Vondel hadden de vier broers Bicker de wereld onder elkaar verdeeld.'

met wat achtergrond op weg te helpen, volgt hieronder een korte behandeling van de familiegeschiedenis van de Bickers, één van de zes aanzienlijke families uit het spel. Voor meer informatie over de overige families uit het spel verwijs ik graag naar het boek *De 250 Rijksten van de Gouden Eeuw* van Kees Zandvliet, met een schat aan leuke details, anekdotes en historische achtergrond- informatie over de meest aanzienlijke families uit de Gouden Eeuw.

De familie Bicker

In de jaren veertig van de zeventiende eeuw waren de Bickers veruit de machtigste familie in Amsterdam. Een pamflet uit die tijd typeert ze met de woorden 'dit is niettemin zeeker, dat Amsterdam, ja al zei ik gantsch Holland..., van dat geslacht wierd geregeert'. De opkomst van de familie Bicker begon met vader Gerrit, een actieve handelaar in tal van producten. Hij was

Het spel is in zijn geheel met uitleg te vinden op www.actiefhistorischdenken.nl/materiaal/eindexamen2009. Docenten met vragen over het spel kunnen contact opnemen met koen.henskens@han.nl.

LITERATUUR

J.G. Van Dillen, *Van rijkdom en regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek* (1970)

Peter Burke, *Venetië en Amsterdam. Een onderzoek naar de elites van de 17e eeuw* (1974)

Joop de Jong, *Een deftig Bestaan. Het dagelijks leven van regenten in de 17e en 18e eeuw* (Utrecht 1987)

Maarten Prak, *Gouden Eeuw. Het raadsel van de Republiek* (Amsterdam 2002)

Arie Wilschut, *1600-1700. De Tijd van Regenten en Vorsten* (2007)

Kees Zandvliet, *De 250 Rijksten van de Gouden Eeuw* (2006)

koopman, handelaar in Russisch graan, scheepseigenaar, voer op Spanje en Portugal en had een aandeel in de compagnieën die de 'wilde kust' van Suriname in kaart wilden brengen. Daarnaast was hij een bekend bierbrouwer. Toen in 1602 de VOC werd opgericht, nam hij een aandeel van 21.000 gulden en werd hij ook bewindhebber van de Kamer van Amsterdam. Hij stierf twee jaar later in de functie van burgemeester van Amsterdam. Gerrit had vier zoons die het handelsimperium van hun vader voortzetten, uitbreidden en zich ieder op een deelgebied van de handel toelagden. Volgens Vondel hadden de vier broers de wereld onder elkaar verdeeld. Jacob handelde op de Oostzee, Andries op de Russische gebieden, Cornelis investeerde vooral in de West-Indische Compagnie en de jongste zoon Jan was 'Straetse' handelaar, zijn schepen voeren op de Middellandse Zee. Deze laatste zoon stak een groot deel van zijn kapitaal in de scheepsbouw. In 1631 kocht hij een braakliggend terrein net buiten de Haarlemmerdijk en bouwde daar een scheepstimmerwerf. Het hele eiland werd volgebouwd met scheepshellingen, werkplaatsen, pakhuizen en woningen voor de timmerlieden. Voor zichzelf bouwde hij er een groot huis met een hoge toren van drie verdiepingen dat boven de andere gebouwen uitstak. Zo kon hij altijd over zijn eiland uitkijken en toezicht houden op de werven. Jan Bicker zetelde als een kasteelheer op het eiland dat naar hem Bickerseiland werd genoemd. Later betrok hij een pand aan de Keizersgracht. In de zomer was hij vooral te vinden in zijn buitenplaats Akerendam bij Beverwijk, dat hij zelf had laten aanleggen. Toen in 1646 zijn broer Jacob stierf, nam Jan Bicker diens plaats in de directie van de Oostzeevaart over. Het belang van familiebanden komt bij de Bickers heel duidelijk naar voren. Niet alleen de samenwerking tussen de broers, maar ook het vergroten en verstevigen van de machtspositie van de familie was een belangrijke bezigheid. Via huwelijken werden banden aangeknoopt met andere aanzienlijke families en de Bickers probeerden via nieuw verworven functies meer rijkdom en aanzien te vergaren.

De familie Bicker had vooral goede banden met de familie De Graeff, een andere oude Amsterdamse familie. Jacob en Jan waren getrouwd met respectievelijk Christina en Agniet, beide dochters van de rijke koopman en burgemeester Jacob De Graeff, die in 1610 de titel heer van Zuid Polsbroek had gekocht. De families De Graeff en Bicker waren samen almachtig in het Amsterdamse stadsbestuur. Christina trouwde na de dood van Jacob met Pieter Trip, uit een derde grote Amsterdamse familie. Haar broer was burgemeester Cornelis de Graeff. De kinderen van Jan Bicker en Agniet de Graeff trouwden

op hun beurt met andere telgen uit invloedrijke families. Dochter Elizabeth trouwde met wapenhandelaar Jacobus Trip, en dochter Geetruid met Jean Deutz, goed voor een vermogen van ruim 360.000 gulden. De derde dochter, Wendela, trouwde in 1655 met raadspensionaris Johan de Witt. De band met de familie De Witt was al eerder tot stand gekomen toen Andries Bicker in 1643 met Jacob de Witt als afgevaardigden van de Staten van Holland op diplomatieke missie naar Scandinavië werden gestuurd.

Andries trad in 1616 toe tot de vroedschap van Amsterdam. Tussen 1627 en 1649 is hij tien keer verkozen tot burgemeester van Amsterdam. In 1639 ontving hij Maria de Medici, koningin van Frankrijk. Als politieke factor waren de Bickers niet weg te denken uit Amsterdam en daarmee maakten zij natuurlijk ook vijanden. In het jaar 1650 kwam de familie in conflict met stadhouder Willem II, die niet akkoord ging met troepenvermindering na het einde van de oorlog met Spanje. De stadhouder stuurde zijn leger naar de stad. Het werd toevallig door een postbode ontdekt, die het nieuws aan de drost van Muiden doorgaf. Deze drost, niemand minder dan Gerard Bicker, de zoon van Andries, haastte zich en was op tijd in Amsterdam om zijn broers te waarschuwen. Andries was inmiddels oud-burgemeester, maar broer Cornelis had de fakkel overgenomen en liet de poorten te sluiten. Bij de oplossing van het conflict met de stadhouder had deze één harde voorwaarde: alle Bickers moesten hun ambten neerleggen. De macht van deze familie was evident, want er ontstonden na het ontslag zeven vacatures in het stadsbestuur. Andries stierf in 1652. Een jaar later werd Jan Bicker burgemeester van Amsterdam. Zijn politieke carrière was echter van korte duur. Hij stierf in hetzelfde jaar. Omdat hij in functie overleed, kreeg hij een grote staatsbegrafenis. Vier leden van de vroedschap begeleiden de kist, gedragen door de stadsboden. Jan Bicker liet 717.000 gulden na.

Schilderij van Gerard Bicker, de zoon van Andries Bicker en later drost van Muiden.